

вътрешнополитически < *вътрешна политика*
културноисторически < *културна история; история на*
културата

1.2. с приложени една към друга съставки, като първата от тях е възможно да претърпи промени в облика си:

местоположение < *място-* + *-положение*

петдесетгодишнина < *петдесет години*

петдесетгодишен < *петдесет години*

двувластие < *две власти*

двоеточие < *две точки*

1.2.1. Наименования на селища, които завършват на **-град**, и названия на празници, които завършват на **-ден**:

Велинград, Цариград, Великден, Еньовден

1.2.2. Сложни прилагателни имена на **-ски** независимо от вида и правописа на изходното словосъчетание:

кандидатдепутатски < *кандидат-депутат* (вж. т. 1 от "С дефис се съединяват...")

заместникпредседателски < *заместник-председател*
(вж. т. 1 от "С дефис се съединяват...")

малкотърновски < *Малко Търново* (вж. т. 6 от "Само с шпация се разделят...")

асеновградски < *Асеновград* (вж. т. 1.2.2., тук)

елинпелиновски < *Елин Пелин*

байганьовски < *Бай Ганьо*

чорбаджимарковски < *Чорбаджи Марко*

хаджигенчовски < *Хаджи Генчо*

дядолибеновски < *Дядо Либен*

попхаритоновски < *Поп Харитон*

1.2.3. Когато първата съставка не е изписана с букви, а е изразена по друг графичен начин (с друга азбука, с цифри, със символи, но не и чрез буквено съкращение!), сложната дума се изписва с дефис между съставките (вж. и т.3 от "Само с шпация се разделят..."):

50-годишнина; 50-годишната; Windows-среда; у-лъчи;

г-образен

2. Частично или изцяло съставени сложни думи с международ-

ни словообразователни елементи, повечето от които (но не всички!) нямат употреба като самостоятелни думи в българския език, или от международни думи.

2.1. Най-често използваните международни словообразователни елементи като първа и (рядко) като последна съставна част на сложни думи са следните (когато в скобите не е посочен произход, елементът е гръцки):

2.1.1. Като първа съставна част:

АВИО- (лат. 'птица'): *авиодиспечер, авиолиния, авиоинженер*

АВТО- (сам): *автомобил, автономия*

АГР(О)- (поле): *агроном, агромелиорация, агрокултура*

АЛТЕР- (лат. 'друг'): *алтернатива, алтерего*

АНТИ- (срещу): *антисемит, антибългарин, антимафия, антимафиен*

АНТРОПО- (човек): *антропология, антропоцентричен, антропоморфен*

АСТРО- (звезда, съзвездие): *астролог, астронавт, астроном, астрофизика, астроспектроскопия, астрофотометрия*

АУДИО- (лат. 'чувам, слушам'): *аудиозапис, аудиокасетофон; но: аудио-визуален*

БАЛНЕО- (лат. "баня"): *балнеография, балнеолечебница, балнеолечение, балнеолог, балнеоложки, балнеосанаториум, балнеотерапия, балнеотехника, балнеохимия*

БАР- (от англ.): *барплот, бардама*

БИ- (лат. 'два пъти'): *билингвизъм, билингвистичен, бинокъл, бином, бисексуален*

БИБЛИО- (книга): *библиограф, библиоман, библиотека, библиотекознание*

БИЗНЕС- (от англ.): *бизнесмен, бизнесплан, бизнесуправление; бизнесстатистика и бизнес-статистика*

БИО- (живот): *биограф, биолог, биомеханика, биосреда, биофизика, биоток, биохимия*

ВИДЕО- (лат. 'виждам'): *видеозапис, видеокасета, видеоклуб, видеоплейър, видеотека*

ВИЦЕ- (лат. 'на мястото на; заместник на'): *вицепрезидент, [олимпийски, световен, европейски] вицешампион*

ГАЗО- (от газ, газът): *газомер, газообмен, газопровод, газохранилище*

ГЕО- (земя): *геобиология, геоботаника, география, геология, геодезия, геодинамика, геомагнетизъм, геометрия, геоморфология, геосфера, геотектоника, геофизика, геохимия, геохронология, геоцентризъм*

ДЕЦИ- (лат. 'една десета'): *децибел, дециграм, децилитър, дециметър*

ДИА-1 (през): *диагонал, диадема, диаграма, диаметър, диапазон, диапозитив*

ДИА-2 (разделям): *диагноза, диагностичен, диалект, диалектен, диалог, диалогичен, диалогов, диаспора, диафрагма*

ДИСКО- (от диск): *дисководещ, дискомода, дискомузика, дискотека*

ЕВРО- (от Европа): *евроинтеграция, евролевица, европарламент*

ЕГО- (аз): *егоцентризъм, егоцентричен*

ЕКО- (къща, жилище): *екология, екополитика*

ЕКС-1 (лат. 'бивш, стар'): *[външен, вътрешен, просветен и т.н.] ексминистър, [български, френски, американски и т.н.] експрезидент; [олимпийски, световен, европейски и т.н.] ексампион*

ЕКС-2 (лат. 'извън'): *екскурзия, експлозия, експорт, експулсирам, екстензия, екстензивен, екстериор, екстериорен, екхибиционизъм, екхибиционистичен, ексцентризъм, ексцентричен*

ЕЛЕКТРО- (от фр. въз основа на гръцката дума *elektron* 'жълта светлина'): *електроагрегат, електровоз, електродобив, електродомакински, електроинженер, електрокардиограма, електромедицински, електронагревател*

ЕТНО- (племе, народ): *етногенеза, етногенезис, етнография, етнология, етнопсихология*

ИЗО- (равен): *изобара, изоглоса, изоглосен, изодинамика, изомер, изомерен, изотермичен, изотоп*

ИКОНО- (изображение): *иконоборство, иконограф*

ИНДО- (от Индия): *индоевропейски*

ИНТЕР- (лат. 'между'): *интервал, интервю, интермедия, интермецо, интернационализъм, Интернет, интерференция*

ИНТ[ЕР]- (лат. 'навътре, надълбоко'): *интервенция, интериор, интерпретирам, интерпретация, интерфон*

ИНФРА- (лат. 'нещо, намиращо се под нещо друго, по-ниско'): *инфразвук, инфраструктура, инфрачервени [лъчи]*

КИЛО- (хиляда): *киловатчас, килограм, килокалория, километраж, километър, километричен*

КИН- (от гр. "кинема" - движение): *кинескоп, киноафиш, киноекран, кинозала, кинозвезда, киноизкуство, киноиндустрия*

КОНТРА- (лат. 'срещу'): *контраадмирал, контрареволуция*

МАКРО- (дълъг, голям): *макрОВижън, макроикономика, макроклимат, макрокосмос, макропоказатели, макроструктура, макроструктурен, макросфера*

МЕТА- (след, следващо, отвъд): *метаезик, метаезиков, метапсихология, метафизика, метафизичен*

МЕТР- (мярка): *метроном, метрология*

МИКРО- (малък): *микровълнов, микродоза, микроелемент, микроикономика, микрокосмос, микроскоп, микроскопичен, микроструктура*

МИНИ- (лат. 'малък'): *минимаркет, минижуп, минипола, миникола*

МОНО- (сам, единствен): *моногамия, монограм, монография, монозвук, монокъл, монолог, монологичен, монопол, моноспектакъл, монотеист, монотеистичен, монотонен*

МОТО- (от фр.): *мотодивизия, мотоколони, мотокрос, мотописта, мотопробег, моторали, мотоспорт, мотосъстезание, моточаст*

МУЛТИ- (от лат. 'многоброен, изобилен'): *мултивитамин,*

мултимедия

- НАРКО-** (вцепенение, вдървяване): *наркобарон, наркомания, наркотерапия, наркотрафик*
- НЕКРО-** (смърт): *некролог, некропол, некрофилия*
- НЕО-** (нов): *неозойски, неокантианец, неолит, неологизъм, неоплазма, неосоциализъм, неофашизъм, неокомунизъм*
- ОФИС-** (англ. 'служебно помещение'): *офисмебели, офисоборудване*
- ПАН-** (всичко, всеки, изцяло): *панамерикански, пандемия, паневропейски, паноптикум*
- ПАРА-** (при, до това, покрай, отстрани, наблизно): *парабола, парадокс, параграф, паразит, паралел, парализа, параметър, параноя, параноичен, парапсихология, парапсихологичен, парафраза*
- ПОЛИ-** (многоброен): *полиандрия, поливалентен, полигамия, полиглот, полигон, полиграфия, полисемия*
- ПОП-** (от лат. 'народ'): *попкултура, попарт, попмузика*
- ПРЕС-** (лат. 'натискам'): *пресслужба и прес-служба, пресконференция*
- ПСЕВДО-** (лъжа): *псевдокласицизъм, псевдонаука, псевдонаучен, псевдоним*
- ПСИХ[О]-** (душа, дух): *психиатрия, психоанализа, психоаналитичен, психогенеза, психопатия, психопатология, психопатологичен; но: психо-соматичен*
- РАДИО-** (лат. 'светлинен лъч'): *радиоактивност, радиоактивен, радиограма, радиожурналистика, радиоизлъчване, радиоинтервю, радиолокатор, радиомрежа, радионавигация, радиообмен, радиооркестър, радиопеленгатор, радиопиеса, радиопредаване, радиоприемник, радиопрограма, радиопропаганда, радиоразпръскване, радиореле, радиосигнал, радиостанция, радиотелеграф, радиотелескоп, радиотелефон, радиотехника*
- РЕТРО-** (лат. 'назад'): *ретрограден, ретромода, ретромузика, ретроспекция, ретроспективен*

- РОК-** (от англ.): *рокконцерт и рок-концерт, рокопера, рокпарче, роксъстав*
- СТЕРЕО-** (пространствен, обемен, солиден, издръжлив): *стереозвук, стереоизлъчване, стереопредаване, стереотип*
- СУБ-** (лат. 'под'): *субординация, субпродукти, субсидирам, субституция, субстрат, субтитри, субтропик*
- СУПЕР-** (лат. 'от горе на'): *супермаркет, супермодерен, супермоцен, суперпродукция, суперсила*
- ТЕЛЕ-** (на далече): *телевизия, телеграма, телеграф, телекомуникация, телекс, телемеханика, телепатия, телескоп, телефон, телефото*
- ТЕЛЕО-** (цел, завършек): *телеология, телеологичен*
- ТЕРМО-** (топло): *термодинамика, термометър, термообработка, терморекция, терморегулация, термоядрен*
- ТОПО-** (място): *топография, топология, топонимия, топонимичен*
- УЛТРА-** (лат. 'отвъд'): *ултрадесен, ултразвук, ултраляв, ултрамодерен, ултрареволуционен, ултрачервен*
- ФОНО-** (звук на човешки глас): *фонограма, фонокарта, фонотека*
- ФОТО-** (светлина): *фотоалбум, фотоанализ, фотоапарат, фотоархив, фотограма, фотография, фотоефект, фотожурналист, фотоизкуство, фотоизложба, фотокадър, фотокамера, фотокопие, фотолаборатория, фотометрия, фотомонтаж, фотообектив, фоторепортер, фотосинтеза, фототерапия, фотоувеличение, фотохимия*
- ХАРД-** (англ. 'твърд'): *харддиск и хард-диск, хардлайнер, хардсекс*
- ХЕТЕРО-** (друг): *хетерогенност, хетеросексуалност*
- ХИДРО-** (вода): *хидробус, хидровъзел, хидродинамика, хидромелиорация, хидрометър, хидромеханика, хидроним*
- ХИПЕР-** (от горе, свръх): *хипербола, хиперинфлация, хиперпространство*

ХРОНО- (време): *хронология, хронометър*
ШОУ- (от англ.): *шоубизнес, шоупрограма*
ЮРИС- (лат. 'право, правосъдие'): *юрисдикция, юрисконсулт, юриспруденция*

2.1.2. Като последна съставна част:

-ГРАФ[ИЯ] (пиша): *библиограф, библиография, географ, география, полиграф, полиграфия, полиграфичен*

-ЕГО (его): *алтерего*

-ЛОГ[ИЯ] (слово): *филолог, геолог, филология, геология*

-МЕТ(Ъ)Р[ИЯ] (мярка): *сантиметър, километър, планиметрия, стереометрия*

2.2. Ако в сложната дума се получава удвояване на буква за съгласен звук, като например в *бизнесстатистика, рокконцерт* и *емайлмак*, допуска се употребата на дефис между двете съставки, за да се предотврати натрупването на едни и същи букви, което затруднява четенето.

2.3. Когато сложните думи от раздел 2.1. станат основа за образуване на нови сложни думи с български словообразователни елементи или придобият обичаен за домашните сложни думи облик, те се подчиняват на правилата, отнасящи се до изписването на домашните сложни думи:

антисемитски < антисемит- + -ски

проекторезолюция < проект- + о + -резолюция

3. Някои наречия

3.1. образувани от предлог и наречие, като:

вдясно, догоре, дотук, засега, накъде, нататък, отдолу, отсега, оттогава, поотделно;

3.2. образувани от предлог и съществително, когато съществителното не се променя граматически или е стара падежна форма, без самостоятелна употреба, като:

вследствие, вкъщи, насън, подръка, предвид, следобед, низуст

4. Някои предлози, като:

отвън, оттатък, наврѳх, докъм, откъм, помежду

догато, докогато, доколкото, затова, накѳдето, откѳгато, отколкото, откъдето

6. Особени случаи

6.1. Когато от словосъчетание, състоящо се от причастие някоя част на речта, се образува сложно прилагателно (понеж словосъчетанието е придобило специфично смислово единство новополученото сложно прилагателно се изписва като една дума, ако причастие то е на последно място:

правоимащи < имащи право < хора, които имат [тѳва] право

6.2. *Правописният речник на съвременния български книжов език* (БАН, 1995) и помагалото "Правопис и пунктуация на българския език" ("Хейзъл", 1998), съставено от колектив на Института за български език, оставят в някои случаи място за субективна преценка на автора за присъствието/отсъствието на сложна дума основаваща се на семантичен анализ. Най-честият случай в това отношение е дали въпросното съчетание се схваща като ново смислово единство (в *Правописния речник* - дали е терминологизирано), или съставките му запазват поотделно своя смисъл. Така например, препоръчва се изписване *сърдечноболен, душевноболен* (сложна дума), но се препоръчва изписване *тежко болен* (съчетание), въпреки че в лекарския език 'тежко болен' е специфично терминологично съчетание, което предполага изписване като едно на дума.

Общата препоръка, която може да се даде за такива случаи следната: когато интуицията на автора се съпротивлява срещу наличието на ново смислово единство, най-добре е комбинацията от думи да се изпише като съчетание - във всички случаи четене то ще бъде улеснено, което е най-важното изискване към писмен текст.

6.3. В случаи, като:

радио- и тѳ предаване; старо- и новобългарски, макро- и микроикономика, високо- и нискофреkwотни апарати когато повтарящата се съставка се изпуска, задължително е да се отбележи пропускането чрез дефис.

Съставките на следните видове сложни думи (думи, при които е възможно да се промени само формата на последната съставка).

1. Съществителни имена, в които една от съставките уточнява другата съставка или я подрежда във веригата на определена йерархия:

генерал-майор (рангът му във веригата на висшите офицерски звания съответства на ранга "майор" от веригата на старшите офицерски звания)

младши-лейтенант → *младши-лейтенантът* (а не "младшият лейтенант")

министър-председател (министър, който има по-висш ранг от останалите министри)

заместник-председател (ранг, който се подрежда веднага след председателския)

вагон-ресторант (вагон, който е приспособен за ресторантърски цели)

1.1. Когато по практически причини се налага някоя от съставките на сложната дума да се съкрати, дефисът се запазва:

генерал-майор → *ген.-майор* → *ген.-м-р*

заместник-председател → *зам.-председател*

заместник-ръководител → *зам.-ръководител*

1.2. Когато подредбата във веригата на една йерархия изисква повече от едно уточнение, дефис се изписва само между последното уточнение и уточняваната съставка:

заместник министър-председател → *зам. министър-председател*

2. Сложни съществителни и прилагателни имена, които при различаване биха изисквали употреба на повторителния съюз 'и...', 'и':

2.1. Сложни съществителни нарицателни и прилагателни:

бар-вариете < и *бар*, и *вариете*

секретар-координатор < и *секретар*, и *координатор*

аудио-визуален < и *аудио*, и *визуален*

културно-исторически < и *културен*, и *исторически* (вж.

т. 1.1. от "Като една дума се пишат...")

синьо-зелен < и *син*, и *зелен*

българо-английски < и *български*, и *английски*

2.2. Сложни лични или фамилни имена:

Ана-Мария < и *Ана*, и *Мария*

Теодор-Петър < и *Теодор*, и *Петър*

Иван-Александър < и *Иван*, и *Александър*

Руневска-Георгиева < и *Руневска*, и *Георгиева*

2.3. Сложни прилагателни, образувани от две или повече съществени имена:

Кирило-Методиев език; *Рило-Родопски масив*; *Асиро-Вилонска култура*

3. Сложни прилагателни на **-ов**, **-ев** или на **-ин**, образувани лично (или от нарицателно, което е неотделим елемент от името на човека) и фамилно име:

Елин-Пелинови разкази; *Оскар-Уайлдови комедии*; *Пунчови въннения*

4. Когато по описания в т. 3 начини е образувано име на наложено място, запазва се шпацията, разделяща двете имена, и не поставя дефис между тях:

Капитан Димитриево, *Данаил Николаево*

5. Числителни, които изразяват приблизителност:

седем-осем; *7-8*; *1-2 години*; *година-две*

6. Повторени наречия или междуметия, изразяващи по-голяма интензивност на признака:

бързо-бързо, *едва-едва*, *бау-бау*

7. Комбинация от наречия, изразяваща неопределеност:

горе-долу, *криво-ляво*, *насам-натам*

8. Сложни наречия, като:

кажи-речи, *еди-как*, *току-що*, *що-годе*

9. Частиците **по** и **най**, когато образуват сравнителна и пръвзходна степен на прилагателните и наречията:

по-голям, *най-голям*, *по-бързо*, *най-бързо*

В останалите случаи между двете частици и думата се оставя шпация, а върху "по" се слага знак за ударение:

най-харесвам, *по̀ -човек*

1. Всички прости или сложни графични думи (т.е. набор от букви между две шпации, носител на отделно значение) в състава на изречението: правилата за използване/неизползване на дефиса и за неизползване на шпацията в рамката на отделната сложна дума уреждат само графичното изразяване на зависимостта между съставките, които я изграждат.

2. Словосъчетания (обикновено от две думи), при които в множествено число се променят всички думи от словосъчетанието:
завеждащ отдел → завеждащите отделения
старши научен сътрудник → старшите научни сътрудници

3. Словосъчетания от буквено съкращение във функцията на определение и съществително:

ОДС депутат; БНБ фиксинг; GSM оператор; US президент; GB английски

4. Съкращенията *ООД, ЕООД, АД и ЕАД* в наименованията на търговските дружества:

Български държавни железници ЕАД

5. Имената на съставните числителни бройни и редни:
седемдесет и седем, шестстотин шестдесет и шест, шестдесет и девет, седемдесет и седми

6. Географски наименования, съставени с повече от една дума:
Малко Търново, Бели Вит, Бяло море, Горна баня, Атлантически океан

7. Наименования на празници, съставени с повече от една дума и които не завършват на **-ден**:

Нова година, Шести септември, Рождество Христово

8. Имена на лица, образувани от нарицателно и собствено съществително:

Баба Неделя, Света Петка, Дядо Коледа, Хаджи Генчо, Дядо Либен, Поп Харитон, Матей Миткалото, Крал Артур, Братя Грим.

Въввеждането на обособено приложение към дума:
страни - членки на ООН

Краят на обособеното приложение обикновено се отбелязва чрез запетая:

Общото събрание на държавните ръководители на страните - членки на ООН, ще се състои еди-кога си.

Възможно е въввеждащото тире да бъде заменено от запетая
Общото събрание на държавните ръководители на страните, членки на ООН, ще се състои еди-кога си.

ПРЕПИНАТЕЛНИ ЗНАЦИ

Препинателните знаци са **точка, въпросителна, удивителна многоточие, запетая, точка и запетая, двоеточие, тире, скоби и кавички**. Правилата за употреба на препинателните знаци в българския правопис се ръководят предимно от синтактичния принцип. Те посочват начините за отделянето на части в простото и речение и за разчленяването на сложните изречения на прости.

ТОЧКА СЕ ПИШЕ:

1. В края на завършено по мисъл изречение:
В нашето всекидневие абсурдът е норма.

Победителите не ги съдят.

Да разгледаме изречението: "Хубавец беше Индже".

Господата се приканват да заемат местата си.

Историческа седмица за България.

1.1. Точка се пише и след заповедно изречение, изказано с спокоен тон:

Не плачи, не плачи.

1.2. Когато в едно изречение се включва друго изречение като цитат, сентенция или илюстративен материал след цитирано изречение точка не се пише и когато то е поставено в кавички, когато е отделено шрифтово:

Той се ръководеше от народните мъдрости "Залудо работи залудо не стои" и "Не оставяй днешната работа за утре".

вия, имена на автори, подписи.

Като условен знак за графично оформяне точка се пише в следните случаи:

2. При съкращаване на думата:

и т.н. (= и така нататък); и др. (= и други), П. (= Петър), ср. р. (= среден род), проф. (= професор).

2.1. След съкратени названия на мерки от международната метрична система не се пише точка:

кг (= килограм), л (= литър).

2.2. При номериране и отделяне на рубрики след римска или арабска цифра, главна или малка буква:

I., A., I., a.

2.2.1. При номериране на рубрики с параграф и цифри точка се поставя само след числото: № 1., № 2.

2.2.2. При номериране на рубрики чрез цифрова класификация точка се поставя след всяка цифра:

1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.2.1., 1.3.

2.3. При цифрово означаване на дати:

22.VI.1958 г., 1.VII.1994 г. (но: 1 юли 1994 г.)

1.I. т.г. (но: 1 януари т.г.)

16.V. — 31.VIII.1994 г. (но: 6 май — 31 август 1994 г.)

2.4. За означаване, че арабски цифри са употребени като числителни редни:

5. (= пети), 8. клас (=осми клас), (но: 1 клас = един клас).

2.4.1. След арабски цифри за означаване на година, страница не се поставя точка:

1989 г. (= хиляда деветстотин осемдесет и девета година),

с. 10 (= страница десета).

2.4.2. Числителни редни могат да се означават и чрез прибавяне към цифрата на букви от края на думата: 5-и (= пети), 5-а (= пета), 5-ият (= петият). При това трябва внимателно да се преценява дали използваните звукове не са включени в самото числително. Неправилно е да се пише 8-мо, а 8-о. След римски цифри не се поставят букви:

VII велико народно събрание (не: VII-о велико народно събрание).

ВЪПРОСИТЕЛНА СЕ ПИШЕ:

1. След въпросително изречение:

Продължаваш ли да смяташ, че Бог е българин?

Що е българин и среща ли се той в Македония?

Могат ли Балканите да направят световно по футбол през 2002 г.?

Докога ще живеем така?

Ти каза ли му, че и тя ще дойде?

1.1. Ако последната част на едно изречение със сложен строеж е оформена като въпрос, след изречението се пише въпросителен знак:

С други думи, притежаваме всички признаци на цивилизованост, нали?

И все пак мнозина смятат, че това е формула, която може да доведе до тотално затъпяване на нацията?

1.2. Ако въпросът е в подчиненото изречение, вместо въпросителна в края на сложното изречение се пише точка:

Кажете какви оценки давате на футболистите за този мач; но: Ще кажете ли какви оценки давате на футболистите за този мач?

2. За изразяване на съмнение, недоумение към цитирани думи след тях може да се постави въпросителна в скоби (понякога тя се подсилва с удивителна):

Полицаят смяташе, че всички ние в България "гласоваме" (?), а не гласуваме.

И тази година кандидат-студентите бяха изненадани (?!) от темите по български и история.

Без билетче в трамвая (!?) за националите.

УДИВИТЕЛНА СЕ ПИШЕ:

1. След пълно или елиптично възклицателно изречение:

Най-сетне! Победа на световните финали!

Победихме Аржентина с 2:0!!

Съдрахме и Мексико! Българи – юнаци!

Играхме, победихме, в осмицата сме!

Марш, марш с генерала наши! За среща отляво – за почит! Няколко стълби надолу, една каменна полукръгла ограда... и Ниагарският водопад! Ето го!! ... Много минути се изминаха, догдето ние се свестихме! Колко хубаво стана, че се разбрахте! Браво!

2. След повелителни изречения с характер на настойчива заповед, молба, след поздрав и пожелания.

Сега внимавай! Прекратете този спор! Оставете жената на спокойствие! Да се махнеш от очите ми! Не може да бъде! Напред! Да живее България!

3. След обръщения, частици и междуметия, когато с тях се изразяват силни чувства:

Скъпа! Сине мой! Момчета! Ох, боли, боли! О! Жалко! Слушай, ей! Брей!

ЗАБЕЛЕЖКА: В писма след обръщението обикновено се пише запетая: *Мила родино, ... Мили сине, ... Господин Директор, ...*

4. За израз на ирония, възмущение или друго чувство, предизвикано от цитирани думи, на съответното място може да се постави удивителна в скоби. Удивителна в скоби се поставя и при цитиране, когато пишещият иска да обърне специално внимание върху верността на цитата. Удивителната може да се комбинира и с въпросителна.

Били сме изостанал (!) народ.

Според автора Хитлер и Сталин били най-големите цивилизатори (!) през ХХ век.

Според Максим Наимович Варвара от "Тютюн" на Д. Димов е една полово истерична (!) жена, която хленчи, че не е полово удовлетворена (!)!"

МНОГОТОЧИЕ СЕ ПИШЕ:

1. В края на изречението за означаване на прекъсната и недоизказана мисъл:

Не, те няма да възкръснат; никой не е възкръснал...

Йоцо беше ненадейно издъхнал, поздравявайки нова България...

Дотогава край Шар и Охрид ще витаят само сенките и спомените на едно велико минало, за което не сме най-достойните потомци...

2. Вътре в изречението за означаване на пауза, предизвикана обикновено от психологически причини:

И се мъкне... Че песни ли не щеш, че танци ли не щеш; та като се смеси Марсилезата с тара-ра-бум-бия и кадрилът с малко канканец, на параходът се клати, на паданица, на ставаница, на ... и още нещичко отгоре, е, че правичката да си кажа, изглеждаше малко ... съвсем весело.

3. За означаване на пропуснатата част в цитиран текст:

Какво значи "... че в тази държава има още българи"?

"Аналогично на жреца, "граматистът" разделя на части първоначалното единство, целостта на текста, идентифицира разделените елементи ... събира ги в едно, синтезира ги в ново единство от по-висок план".

4. За означаване на неочакван обрат, на нещо куриозно или противоположно на казаното:

Умен, умен, че чак ... глупав.

Който копае гроб другиму, ... от нож умира.

Често неоправдано според посочения стилистичен похват се употребява многоточие особено при заглавия в печата.

5. Когато в изречението е пропусната "нецензурна" дума:

Да ти ... майката!

ЗАПЕТАЯ СЕ ПИШЕ:

Когато отделя:

1. Еднородни части една от друга независимо от вида на съчинителната връзка между тях:

Може би това е тайната на неговата екзотична красота, чар, самоувереност.

В тези истории няма нито математически задачи, нито любов, нито добри и лоши герои.

1.1. Еднородни части, свързани чрез еднократно употребен

съюз и или или, не се отделят със запетая:

Той се ръкува с мен дълго и сърдечно.

Синеокият атлет не крие тренираното си тяло или любимите си спортни принадлежности.

1.2. Повтарящи се части или думи в изречението, които са частен случай на еднородните части:

Нагоре, все по-нагоре!

2. Вметнати и въвеждащи думи и части на изречението в следните случаи:

2.1. При обръщенията и междуметията:

Господин Президент, позволете ми!

Взех те, Радке, взех те!

Ох, Иване, уплаши ме!

Ех, и вие на това живот му викате!

Ти ли си бре, сине?

Кольо бре, донеси малко сено!

2.2. Глаголни думи и изрази, както и някои думи и изрази, с които една мисъл се противопоставя на друга: да кажем, **надявам се, мисля, разбира се, изглежда, тъй да се каже, напротив, обратно, от една страна, от друга страна** и др. под.:

Той, надявам се, ще дойде.

Разбира се, все още има какво да се каже по въпроса.

Напротив, той активно спортува.

От една страна, този факт е известен на всички, но, от друга, някои се стремят да го забравят.

2.3. Не се пишат запетая при следните въвеждащи думи и изрази: **обаче, например, според мене, по мое мнение, може би, наистина, следователно, значи (= следователно), вероятно, по всяка вероятност, сякаш, навярно, очевидно, по такъв начин, като че ли, всъщност:**

Той може би ще дойде.

Всъщност той нямаше никакъв слух. Следователно трябва да се тръгва от нещо, което би могло да се нарече "местни средища" на власт-знание.

Той значи не играе, а наистина върши това!

2.4. Ако думи и изрази като **обаче, следователно, значи, ся-**

каш че и др. стоят в началото на просто изречение, което е вътре в сложно изречение, пред тях се пише запетая:

Слушах го какво говори, обаче не знаех езика и не разбрах какво казва.

Всички изглеждаха така, сякаш за първи път го виждаха. Мисля, следователно съществувам. Щом не си с мен, значи си против мен.

3. Обособени части в изречението:

Детето, изплашено, започна на плаче.

Разширени еднородни обособени определения:

Той изпитваше особена благодарност към тези слаби, миришещи на йод и риванол, ръце.

Той изяде набързо претоплената, останала от предишния ден, супа.

И през полята път поели, скрибуцат селските коли.

4. В сложното изречение запетая се пише за отделяне на простите изречения в него в следните случаи:

4.1. Пред всяко просто изречение (след първото), свързано безсъюзно:

Пиян войник краде "Калашников", минава границата, връщат ни го.

Деветдесетгодишен дядо се качва на ореха, пада, остава здрав и читав.

Елиптичните изречения също се отделят със запетая:

Зимно време там е много студено, лете — горещо и сухо.

Един гледа сватба, друг — брадва.

България бие Гърция с 4:0, Аржентина — Нигерия с 2:1.

4.2. Пред прости изречения, свързани в сложно със съчинителни или подчинителни съюзи или съюзни връзки: **а, но, че, пък, обаче, само че, като, докато, дето, който, както, когато, колкото, защото, щом, макар и да, вместо да** и др.:

Бог е българин, но съдията беше французин.

Тежка артилерия от царски пищови гърмяха на изпита по история, където 8 души били хванати да преписват дати по темата за Крумовото управление.

Редник Иван Русев, който от февруари е задържан в сливенския арест, постави абсолютен рекорд по гълтане на метални предмети.

Може ли националният отбор по футбол да се лиши от моя приятел Йордан Лечков, с когото имаме еднакво екстравагантна прическа?

Послушай малко музика, докато си свърши работата. Обещанието ще бъде изпълнено, защото всички в бригадата искат това.

Наивен глупак е, който Ви вярва.

Жената влезе в магазина, а количката с детето остана пред вратата.

4.2.1. Относителни местоимения или наречия в съюзна употреба, въвеждащи подчинени изречения в изказа, които носят допълнителна информация за дума или израз в главното изречение и се придружават от предлог или израз, се отделят със запетая като цяло.

Наско Сираков и капитанът Борислав Михайлов са единствените от селекцията на Димитър Пенев за "САЩ '94", за които това е второ участие в световни футболни финали.

Най-зле бяха пътуващите от Шумен и Търговище, голяма част от които отложиха пътуването.

4.2.2. Не се пише запетая между два съюза, които са един до друг, ако първият е едносричен и без собствено ударение:

Казваме ви, че ако те дойдат, ние няма да отидем.

Когато подчиненото изречение е първо в сложното цяло, запетая се поставя след него:

Когато се разсъмна, видяха страшната гледка.

Бих посъветвал всеки български президент, ако се налага, да използва докрай своите конституционни правомощия.

4.2.3. Съставните съюзи ако и да, ами че, а пък, без да, въпреки че, за да, и да, както да, като че, макар че, освен да, освен дето, освен като, освен че, преди да, само че, след като, стига да, сякаш че, тъй като, щом като не се отделят помежду си чрез запетая. Същото се отнася и за съчетанията при условие че, при положение

ние че.

Футболната еуфория беше преминала, така че гледахме много интелектуално филм на Иржи Менцел и го коментирахме.

Но: Познавам града така, че няма опасност да се изгубя.

4.2.4. Не се пише запетая между неударен едносричен съюз и следващо причастие или деепричастие, въвеждащо обособена част:

Той помисли да се възпротиви, но осъзнал безсмислието на всеки протест, отпусна ръце.

Те се бореха за своята родина и отстоявайки нейната свобода, полагаха основите на бъдещия справедлив социален строй.

4.3. Не се пише запетая пред съюзно въведено подчинено изречение, ако съюзната дума е предложена от: **само, едва, чак, даже, тъкмо, именно, дълго, много, малко** и др. или отрицание **не**, когато подчиненото изречение не е първо в сложното цяло. Когато е първо, запетая се поставя:

Ще повярвам чак когато видя с очите си.

Едва когато заговори, разбрахме истината.

Аз се върнах вкъщи не защото тук ще си почина най-добре.

4.3.1. Не се пише запетая и пред някои устойчиви съчетания, съдържащи местоимение съюз от типа на **който и да е, колкото искам, каквото ми хрумне, когато и да отида**, ако се схващат като синоними на отделни думи:

Глупаци колкото щеш (= глупаци много).

Не си постъпил както трябва (= правилно).

Каза каквото (=нещо) първо и дойде на езика.

4.4. В сложни изречения, чиито прости изречения са свързани чрез повторителни съюзи и - и, или - или, дали - дали, дали - или, нито - нито, ту - ту, и др., запетая се пише пред всеки повторно употребен съюз:

И нивата изора, и къщата поправи, и себе си не изоставя.

Дали ще ме изслушат, или ще ме отпратят още от вратата?

Нито вземе да се ожени, нито да завърти дом, нито деца да отгледа.

ЗАБЕЛЕЖКА: Ако повторно употребеният съюз *и* няма значение на повторителен съюз, пред него не се пише запетая:

Вратата беше широко отворена и през целия ден децата свободно влизаха и излизаха.

5. Не се пише запетая в сложно изречение в следните случаи:

5.1. Пред просто изречение, свързано с еднократно употребени съюзи *и*, *да*, *или*:

Неда се сепна и каза.

Те мислеха да отминат селото.

Ще ме почакаш на улицата или ще влезеш в сладкарницата.

Мисълта да се яви неподготвен на изпита винаги го беше плашила и той не смееше дори да си я загатне сам.

5.1.1. Ако пред съюз *и* стои обособена, вметната част, или подчинено изречение, те се отделят от него със запетая:

Утре ще донесеш чантата, която ти дадох, и ще ми се извиниш за закъснението.

Той се спря, изгубил пътя, и се огледа безпомощно.

5.1.2. Ако подчиненото изречение, въведено чрез съюза *да*, стои на първо място, то се отделя със запетая:

Да тръгна веднага, беше изключено.

Да пътувам непрекъснато, беше моята мечта.

5.1.3. Когато подчиненото изречение, въведено чрез съюза *да*, стои след съществително, придружено от показателно местоимение, то се отделя със запетая:

Тази мисъл, да обиколи света, го привличаше и вълнуваше.

Онова мое желание, да посетя родните места, най-после се сбъдна.

5.2. Пред подчинено въпросително изречение, въведено с местоимение или частица, когато не е на първо място, запетая не се поставя:

Трябва да знаем за какво се борим.

Кажете ни ясно ще дойдеш ли на излет.

5.2.1. Ако сложното изречение започва с въпросително изречение, то се отделя от следващото със запетая:

Успял ли е Иван да вземе изпита, още не знаем.

Каква ще бъде развързката от този голям конфликт, още никой не смееше да прогнозира.

6. Като знак за графично оформяне запетаята се пише в следните случаи:

6.1. За отделяне на място от дата:

София, 22 юни 1994 г.

6.2. За означаване на десетични дроби:

10,5 (= десет цяло и пет десети), 50,37 (= петдесет цяло и тридесет и седем стотни).

6.3. За означаване на часове, минути, секунди:

10,30 ч. (= десет часа и тридесет минути), 20, 07, 10ч. (= двадесет часа, седем минути и десет секунди).

ТОЧКА И ЗАПЕТАЯ СЕ ПИШЕ:

1. В простото изречение между разширени еднородни части, ако между тях вече е употребена запетая:

На панаира се беше събрал много народ — мъже, жени и деца; продавачи, купувачи, и просто запалянковци, жадни за зрелища; наконтени охолници и бедняци, дошли с надежда да изкарат някой лев.

2. В сложното изречение между отделните самостоятелни цялости, които обикновено имат еднотипен строеж:

Така детето постепенно узна, че бедните и онеправданите хора от всички епохи имат нещо общо, което ги свързва; че техният стремеж към правда и равенство е бил пренесен през вековете от най-сърцатите синове на човечеството, за които се пеят песни.

ДВОЕТОЧИЕ СЕ ПИШЕ:

1. Пред изброяване, обикновено след обобщаващи думи или изрази:

Те имаха всичко: младост, здраве, талант, успехи, надежди. Аз исках да наблегна на две неща: че кандидатът за мястото е добър специалист, с многогодишен стаж и че е безусловно честен човек.

2. Между две самостоятелни изречения, от които второто пояснява или разяснява първото:

Третата ученичка отговаря съвсем друго: тя не разбира въпроса.

3. При въвеждане на пряка реч:

*Учителят отвори вратата на печката и извика:
— Излез, многозначнико!*

4. Като графичен знак:

4.1. Пред подпис на лице в края на писмо, молба или друг документ:

*Директор: (п)
(Ив. Петров)*

С уважение:

П. Николов

Получател: П. Иванов

Подател: Ив. Петров

4.2. Понякога между числа вместо предлог на:

Мачът завърши със зашеметяващ резултат — 5:2 (= пет на два).

Размерите на правоъгълника са 5:9.

4.3. При дигитални часовници и обозначаване на времетраене:

22:35 (= двадесет и два часа и 35 минути).

6:20 (= трае 6 минути и 20 секунди).

1:20:45 (= трае 1 час, 20 минути и 45 секунди).

ТИРЕ СЕ ПИШЕ:

1. В елиптични изречения на мястото на изпуснатата, но разбираща се главна част:

Един гледа дватба, а друг — брадва (= гледа).

Шапката и вратовръзката могат да се оцветят в син цвят, а яката — в бял (= може да се оцвети).

1.1. На мястото на изпуснатата граматична връзка:

Един прави — сто теглят.

2. Между обобщаващата дума и еднородни части на изречението, които тя обобщава:

Мъже, жени, деца — всички се завтекоха натам.

Различаваме следните видове земноводни — опашати, безопашати, безноги.

3. За по-силно отделяне на вметнати изречения или части от изречения:

Той не получаваше вестници — но кой ли получаваше тогава вестници в махалата — и затова не разбираше от политика.

Аз я обикнах — и стига да иска — ще се оженим.

Николай ни предаде, и то — както поне аз предполагам — предназначено.

4. Между части от изречение или между отделни изречения в сложното изречение, когато има неочаквано присъединяване или характер на рязко противопоставяне:

Седемгодишно дете — и то къща храни.

Една само глътка чист планински въздух — и си вече друг човек.

Вие ме смятате за неправоима — и това си е.

5. Между две изречения от които второто показва резултат, следствие или основание:

Не можем да отменим този случай ей така — той ни засяга пряко.

Най-после намръщените физиономии се разведриха — настъпи спокойствие вие в залата.

6. Въвеждане на пряка реч:

— Излез, многозначнико!

7. Като графичен знак тирето замества изпуснати предлози и съюзи.

7.1. За означаване на разстояние между две или повече точки (в пространството или във времето):

Автобусът София — Пазарджик — Велинград тръгва в 11 часа (= от София през Пазарджик за Велинград).

Ще мина утре — вдругиден (= утре или вдругиден).

Пътят Попово — Разград е затрупан със сняг и е непроходим (= от Попово до Разград).

Отсечката Сточна гара — паметник "В. Левски" е затворена (= от Сточна гара до паметник "В. Левски").

7.2. За означаване на приблизителност:

Ще те чакам 10 — 15 минути (= между 10 и 15).

Ще напиша 8 — 10 страници (= между 8 и 10). В урока се включват 6 — 8 — 10 упражнения (= от 6 до 8 или 10).

7.3. За означаване на противопоставяне:

Мачът "Левски" — "Берое" завърши наравно.

В неделя ще наблюдаваме изключително интересна среща България — Франция.

СКОБИ СЕ ПИШАТ:

1. За ограждане на вметнати части като допълващи бележки или допълнителни обяснения:

На всеки 12 (или 18 — не помня!) стъпала стълбището се пресича от площадка.

Църквата продавала специални грамоти за опрощаване на греховете — индулгенции (преведено от латински, означава "милост"). Аз ходех на училище (тогава посещавах вечерна гимназия) почти редовно.

Тогавя тя се връщаше вкъщи (а живееше чак в края на града), за да набере голям букет цветя.

2. За отделяне на театрални ремарки, указания за реакцията на слушателите към публични изказвания, сведения за източника на информация, имена на автори и заглавия на произведения, следващи непосредствено цитати, указания за жанр, уточняване на дати, упоменаване на различни названия на един и същ обект и др. под.:

Командирът (Идава на себе си. Надига се.): Митко! Момчето ми! (Влачи се към Митко.)

Лондон, 18 март (Кор. на БТА).

Саксите живели между реките Рейн и Лаба (Елба).

Иде ли? (разказ от Ив. Вазов).

3. Скоби като графичен знак се употребяват за:

3.1. Ограждане на псевдоними и прякори, както и истинските имена на дейци, известни повече с псевдонимите си:

Елин Пелин (Димитър Иванов).

Когато псевдонимът се възприема като част от фамилно име, той се отделя с малко тире вместо със скоби:

Георги Златев-Черкин.

3.2. Дясна скоба се използва при номериране с цифри или букви:

1), 2), а), б), в).

3.3. Кръгли скоби се използват при номериране на алинеи, съставлящи отделния член от нормативен акт:

Чл. 18.(1) При научна, литературна, художествена, журналистическа и друга творческа дейност гражданинът може да си служи с псевдоним (Закон за имената на българските граждани, ДВ, бр. 20/9 март 1990 г., изм. бр. 94/1990 г.)

3.4. Квадратни скоби се използват, когато в текста се внасят допълнения от автора, редактора, преводача, издателя:

"И певци песни за него пеят" [за Чавдар войвода, бел. авт.]

3.5. В документална и научна литература с квадратни скоби се огражда многоточие, означаващо пропусната част от цитиран текст:

"Следователно фразеологичните единици като самостоятелни езикови единици с оформено лексикално значение [...] се изравняват с лексикалните единици."

КАВИЧКИ СЕ ПИШАТ:

1. При пряка реч и цитиране:

Той си рече: "Де да можех и аз така".

Според автора обособените части имат "полупредикативна стойност".

2. При названия на различни обекти (музеи, театри, предприятия, машини, сортове и др.), съставени от собствено и нарицателно име:

къща-музей "Иван Вазов", манастир "Св. Марина", театър "Сълза и смях", кино "Сердика", оркестър "Балкантон", читалище "Искра", училище "Братя Миладинови", библиотека "Св. Св. Кирил и Методий", галерия "Майсто-

ра", зала "Славейков", студио "Музика", студия "Бояна", хор "Бодра смяна", хотел "Славянска беседа", дружество "Франция — България", стадион "В. Левски", физкультурно дружество "Славия", отбор "Академик", дирекция "Библиотеки", участък "Метализация и настройка", смяна "А", бюро "Справки", фонд "Регулиране на оборотните средства", ТЕЦ "Бобов дол", АЕЦ "Козлодуй", язовир "Батак", рудници "Трояново", радиоапарат "Мелодия", телевизор "Опера-3", пишеща машина "Марица", компютър "Правец", лек автомобил "Лада", влак "Тракия-експрес", космически кораб "Союз-33", междупланетна станция "Луна-1", грозде "Болгар", порода "Легхорн", стол "Лебед", кретон "Олга", бонбони "Снежанка".

2.1. За звания, награди, ордени, конкурси, почини:

научна степен "магистър по изкуствата", научно звание "професор", международна награда "Братя Кирил и Методий", купа "Варненско лято", орден "Кирил и Методий" — I степен, медал "1300 години България", оценка "да", или "не", конкурс "Златният Орфей", турнир "София".

2.2. При названия на вестници, списания, поредици, книги, произведения на изкуството и др.:

вестник "Независимост", списание "Златороз", библиотека "Бележити българи", поредица "Из нашето героично минало", опера "Травиата", филм "Героите на Шипка", фестивал "Софийски музикални седмици", събор "Пирин пее", програма "Хоризонт", композиция "Кукери".

2.2.1. При заглавия на книги, литературни и музикални произведения, статии от вестници и списания, подзаглавия на раздели и части от книги се ограждат в кавички, когато са цитирани по някакъв повод:

В "Летен ден" са отпечатани "Андрешко", "На оня свят", "Напаст божия", "На браздата" и други разкази. "Суматоха", "Януари", "Неосветените дворове", "Опит за летене", "Всички и никой", "Лазарица", "Спомен за коне", "Малка северна сага" и още много други разкази, новели,

повести и драми са в състояние най-пълно да разкрият личността на автора.

Срещата ще продължи с разисквания в три секции: "Днешният роман", "Поезията в навечерието на XXI век" и "Преводът, книгоиздаването и мирът".

При заглавия, променени граматично според нуждите на текста, в който са употребени, кавичките се запазват:

Това е изяснено в "Основната българска граматика" от Л. Андрейчин. Можете да направите справка и в "Речника на чуждите думи".

ЗАБЕЛЕЖКА: Призиви и лозунги се поставят в кавички, когато са включени в друг текст:

Демонстрантите носеха плакати с надписи: "Никога повече тоталитаризъм!"

Манифестацията се оглавяваше от плакат, чийто надпис "Да пребъде делото на Кирил и Методий" вълнуваше всички.

3. Със стилистична цел за израз на недоверие, ирония, преносно значение:

Заловени са убийците на "президентския" бик.

4. В метаезикови изрази:

Но думата "власт" рискува да породи няколко недоразумения.

В български "къща" се състои от четири букви и пет звука.

5. Кавички не се употребяват:

5.1. При названия на географски и топографски обекти независимо от степента на тяхната известност:

град (гр.) Горна Оряховица, гара Левски, връх (в.) Ботев, хижа (х.) Тинтява, река (р.) Искър, курорт Албена.

6. При названия на улици, булеварди, площади в адреси на писма и други пощенски пратки:

ул. 6 септември, бул. В. Левски, кв. Лозенец, жк Младост,

7. При означаване на марки на машини, апарати и под. само с букви и цифри, само с цифри, а също и съкращения:

самолет Боинг 747, машина Н-236, агрегат М-602, зона Б-5, стан 1250, Театър 199, БДЖ, КАТ, БНБ.